

управ і гласних при безпосередньому спілкуванні з населенням. Роль гласного, на думку перших земських діячів, не вичерпувалася його участю у засіданнях зборів. Гласний повинен був бути діяльним членом земства і поза зборами, на місцях свого перебування.

За цих обставин позначалася історична спадщина. У раціональних поглядах на фактичну взаємодію двох споріднених сторін – земства і населення, відобразився відгук минулого народного життя з його вічовим устроєм і козачим самоврядуванням. Недарма виявили настільки енергійну діяльність гласні-козаки. Проведення земської реформи та її соціальна база в Україні багато в чому залежала від позиції царизму відносно становлення земств.

Як відомо, земства було введено царизмом лише на Лівобережжі у 1864 р. На Правобережжі України їх було впроваджено лише 1911 р. у Київській, Волинській та Подільській губерніях, та й то з обмеженою компетенцією.

Поширення земських установ на окраїні губернії, до числа яких входили і західні українські губернії, малося на увазі ще при виданні Положення про земські установи 1864 р. Маніфестом 1 січня 1864 р. міністру внутрішніх справ було доручено доповісти, коли він знайде своєчасним введення Положення 1864 р. і в інших губерніях. Але це залишилося невиконаним внаслідок посилення недоброчинного ставлення до земств у правлячих сферах з кінця 60-х років. Суттєву роль відіграло в цьому і те, що йшлося про поширення земського Положення переважно на окраїні з „інородним” для Російської імперії населенням. Відображаючи інтереси правлячих кіл, проф. Градовський писав з цього приводу 1868 р., що „...якщо місцеві організми повинні задовольняти вимоги державної єдності, то в ще більшій мірі вони повинні бути витвором національної єдності... В місцевостях, що не представляють такої єдності, самоврядування неспроможне дати задовільних результатів. Наочним прикладом таких місцевостей можуть служити західні окраїни нашої вітчизни... Введення в цих місцевостях справжнього самоврядування дало б легальне життя не тільки спорідненим нам суспільним елементам, але і ворожим для нас початкам... Піклування уряду в таких місцевостях, звісно, повинно бути спрямовано на підтримку російських начал, а не до розвитку земських установ...”⁶

Такої самої думки дотримувався і київський генерал-губернатор у 1863 р. У своєму листі до міністра внутрішніх справ він писав, що в справі введення земств в українських губерніях треба дотримуватися надзвичайної обережності і поступовості. Він не пропонував вводити земства відразу і у всьому краї, а що можна обмежитися лише Київською губернією. Серед причин поступового введення земства генерал-губернатор називав польську „смуту”. Але при всьому цьому київський генерал-губернатор вважав введення земства в Київській губернії доцільним „обставити деякими обмеженнями і особливостями... Мета

цього обмеження полягає в тому, щоб зосередити в Губернському Зібранні і Губернській Управі всі земські справи, мати можливість найближчого і безпосереднього нагляду за діяльністю цих установ і, крім цього, обмежити витрати земства на утримання Повітових Управ...” Окрім цього, генерал-губернатор пропонував внести зміни до ст. 17, 18, 35 Положення 1864 р. з тим, щоб віддати перевагу при виборі гласних особам російської національності⁷.

Реакція в суспільно-політичному житті Російської імперії, що послідувала пізніше, не сприяла введенню земських установ в українських губерніях. У 1881-1882 рр. при графі М. П. Ігнат'єві⁸ думка про введення земств в Україні висувалася знову, але ненадовго. З приходом до міністерства графа Толстого ні про що подібне вже не доводилося думати. Мало того, навіть існуючі земства стояли на межі кризи, і у 1883 р., наприклад, були скасовані земства в Області Війська Донського.

Прийняття 1864 р. Положення про земські установи не означало одночасну і повсюдну організацію місцевого самоврядування. Царська бюрократія перешкоджала поширенню земств в Україні. У цьому вона дотримувалася доволі чіткої лінії. Оскільки взагалі не вдалося уникнути місцевого самоврядування, вводили його в губерніях з очевидною більшістю поміщицького землеволодіння і знову ж насторожувало національне питання. Так, хоча і визнавалося, що „...в Південно-Західному Краї земські установи не введені лише з причини політичної особливості Краю, а між тим з точки зору господарських потреб, створення цих установ хоча б з видозмінами положення 1 січня 1864 р. вельми бажано...”, але було б з політичної точки зору незручним, бо ніякі самостійні дії місцевих повітових земських установ, до складу яких увійде велика кількість осіб польського походження, при ускладненні нагляду за ними з боку губернської адміністрації не можна припускати. Пропонувалося встановити такий порядок земського представництва, щоб до складу земських зборів увійшла значна кількість осіб російського походження, осіб німецької і чеської національності, а також і чинів деяких казенних управлінь⁹. Але навіть у такому урізаному вигляді місцеве самоврядування викликало занепокоєння царської бюрократії. У централізовано-бюрократичній державі земства виявилися інородним тілом. І в урядових колах існувала думка, що земські установи були не органічною частиною адміністративного апарату, а деяким додатком до нього, ледь стерпним, а в окремі періоди просто небажаним¹⁰.

Тому у 1865 р. земські установи розпочали свою діяльність лише у Херсонській, Полтавській, Чернігівській, Харківській губерніях (всього у чотирьох). У 1866 р. земськими стали Катеринославська та Таврійська губернії.

Порівнюючи земства з дореформеними інститутами державного керівництва на місцях, можна сказати, що на земські установи з негативного

боку впливали: примітивний устрій економічного життя з натуральним господарством і слабкими грошовими оборотами, вкрай нестійке становище цього господарства, що зазнавало дошкульних ударів від стихійних лих та економічних потрясінь, відсутність у дореформений час правильно організованих, зразкових порядків в сфері місцевих потреб, сліди канцелярщини і бюрократизму, що дісталися у спадок від дореформеного періоду і загальнонародна неписьменність¹¹. Усі ці проблеми не проходили поза увагою земських діячів. Про це неодноразово говорилося ними на зборах і відображалося у документах. Важко, звісно, врахувати, яка з цих причин мала найбільш негативне значення для земств, але загалом вони, безсумнівно, відбивалися вкрай негативно на земському будівництві і починах.

¹ Белокопский И. Т. О мелкой земской единице. – Харьков, 1903; Його ж. Земство и конституция. Земское движение. – М., 1910; Веселовский Б. Б. История земства за сорок лет: В 4 т. – СПб., 1909 та ін.

² Земский ежегодник за 1877 год. – 513 с.

³ Щербин Ф. А. История Полтавского Земства. Дореформенный период и введение земских учреждений. – С. 6.

⁴ Павловский И. Фр. К истории полтавского дворянства (1802–1902). Очерки по архивным данным; Гармиза В. В. Подготовка земской реформы 1864 года; Лебедев А. С. Исторические розыскания в южно-русских архивах. Вып. 1-2. – М., 1888.

⁵ Веселовский Б. История земства за сорок лет. – Т. 3. – 710 с.

⁶ Градовский А. Государство и провинция // Русский Вестник. – 1868. – № 3.

⁷ Центральный державный исторический архив (ЦДІА) України. – Ф. 442. – Оп. 106. – Спр. 86.

⁸ Ігнат'єв Микола Павлович (1832–1908) – граф, російський державний діяч. 1864-1877 рр. посол у Константинополі. Учасник підготовки Сан-Стефанського мирного договору 1878 р. У 1881-1882 рр. – міністр внутрішніх справ.

⁹ ЦДІАУ. – Ф. 442. – Оп. 535. – Спр. 324.

¹⁰ Юбилейный земский сборник 1864-1914 / Б. Б. Веселовский и З. Г. Френкель. – СПб., 1914.

¹¹ Постановления VII-го очередного Екатеринославского Губернского Земского Собрания с 28 октября по 12 ноября 1872 г. – Екатеринослав, 1873. – 958 с.

*Оксана Обметко
(Київ)*

ПРОБЛЕМЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ ЗЕМСТВ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX в.

В статье сделана попытка определить причины, которые мешали успешной деятельности земских учреждений на территории украинских губерний во второй половине XIX в. Выделить объективные и субъективные факторы, мешавшие украинским гласным в полной мере использовать утверждённые законом права на местное самоуправление.

Ключевые слова: *местное самоуправление, зем-*

ство, украинская губерния, экономические условия, натуральный обмен, Приказ общественного надзора, министерство госимущества.

*Оксана Обметко
(Київ)*

DIFFICULTIES OF THE UKRAINIAN ZEMSTVO FUNCTIONING IN THE SECOND PART OF 19TH CENTURY

The article demonstrates an attempt to identify the issues which disturbed successful and efficient work of zemstvo institutions on the territory of Ukrainian provinces in the second half of XIX. To emphasize objective and subjective backgrounds which disturbed Ukrainian delegates from full use of the local self-government right approved by the law.

Key words: *local government, county council, the Ukrainian provinces, economic conditions, natural exchange, Order of the public oversight, the Ministry of State Property.*

УДК: 821.161.2.,19”

*Володимир Галик
(Дрогобич)*

УЧАСТЬ ІВАНА ФРАНКА У РАДИКАЛЬНИХ ВІЧАХ ТА ТОВАРИСТВАХ ПРИКАРПАТТЯ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 90-х рр. XIX ст.

У статті на основі матеріалів періодичних часописів та епістолярних джерел простежується Франкова участь у радикальних вічах та товариствах Прикарпаття протягом першої половини 90-х рр. XIX ст. Особлива увага приділяється співробітництву Івана Франка з коломийським радикальним товариством „Народна воля” та встановленню причин його виходу із нього.

Ключові слова: *І. Франко, М. Павлик, С. Данилович, І. Гарасимович, Прикарпаття, Русько-українська радикальна партія, радикальний рух, віче, товариство „Народна воля”.*

Нещодавно українська громадськість відзначила 155-річчя від дня народження Івана Франка. Така подія спонукала дослідників-франкознавців повернутися до переосмислення громадсько-політичної діяльності великого українця, намагаючись пізнати витоки та усі складові його багатогранних політичних поглядів. В цьому аспекті актуальною є проблема участі знаного українського вченого у радикальному русі Прикарпаття, а саме у радикальних регіональних вічах та організаціях.

Актуалізована проблема не є новою для дослідників Франкової громадсько-політичної діяльності, оскільки франкознавча історіографія уже має певний доробок з цього питання. Тут принагідно слід відзначити мемуари С. Даниловича¹ і дослідження М. Возняка², Я. Грицака³, І. Білинкевича⁴, І. Гирича⁵ та ін.⁶ Вони у своїх спогадах та працях прямо чи опосередковано торкаються процесу зародження та

формування його радикальних поглядів і окремими сюжетами представляють Франкову участь в коломиїських та сніславських вічах й товариствах.

Зважаючи на це, ставимо собі за мету через залучення до наукового обігу ширшого кола джерел (в більшості епістолярних) та матеріалів періодичної преси в максимальному діапазоні простежити Франкову участь у радикальному русі на Прикарпатті впродовж першої половини 90-х рр. XIX ст.

В кінці XIX ст. на теренах Галичини зростає український національно-визвольний рух, в якому основну роль відігравали народовці. Загострення відносин між Австро-Угорщиною і Росією примушувало австрійський уряд шукати шляхів врегулювання українсько-польських відносин у Галичині. Від імені уряду намісник Галичини граф Казимир Бадені пообіцяв надати українцям кілька депутатських місць у парламенті, запровадити українську мову в судах і адміністративних органах, відкрити три українські гімназії тощо. За ці незначні поступки Ю. Романчук від імені частини народовців заявив про підтримку політики австрійської держави, проголосив „Нову еру” у польсько-українських відносинах в Галичині. „Нова ера” вкрай розбурхала суспільство Галичини. Почався процес політизації українського руху. 4 жовтня 1890 р. у Львові засновується перша Русько-українська радикальна партія, яка виросла з радикальних молодіжних гуртків, котрі постали в Галичині в кінці 1870-х років під впливом Михайла Драгоманова. Вона була заснована з ініціативи Івана Франка, Михайла Павлика, В’ячеслава Будзиновича, Євгена Левицького, Северина Даниловича, Кирила Трильовського та інших і в своїх політичних переконаннях різко засудила політику „нової ери” і продовжила опозиційну боротьбу⁷.

Невдовзі починається передвиборча кампанія до австрійського парламенту. Українськими радикалами проводяться перші політичні збори по селах і містах Прикарпаття. Третє число часопису „Народ” за 1891 р. повідомило про проходження першого народно-радикального передвиборчого віча в регіоні. За даними замітки, воно відбулося 2 лютого 1891 р. у Коломиї о 10 годині ранку в залі англійського готелю „Ціта”. На порядок роботи віча були винесені такі „наради”: „1) нарада над тим, як укладати спільно торговельні та промислові справи, 2) нарада над тим, чого мають селяне через своїх послів в раді державній домагатися, 3) нарада над тим, як мають селяне нашого округу виборчого приготувитися до надходячих виборів до ради державної, 4) нарада над тим, чого селяне мають жадати від своїх послів соймових”⁸. На віче було запрошено селян із Коломиїського, Снятинського і Косівського повітів та усіх прихильників „селянського добра”, а також читачів газети „Народ”. Основними організаторами та головуючими комітету віча стали Северин Данилович і Ілярій Гарасимович⁹.

На цьому передвиборчому заході був присутнім і Іван Франко. Головний радикал був прикро враже-

ний нетактовними виступами деяких священників-інтелігентів. З цього приводу він зазначив: „Вони своїми виступами засвідчили про свій дуже низький рівень знання та виховання... Виступи селян також нічого конкретного не вносили, говорили загальні фрази про єдність та згоду. Тільки кількох промовців-селян, що підійшли до порушеної теми сміливо, викриваючи різні надужиття при виборах, та пропонуючи конкретні заходи для боротьби з ними”. В цілому І. Франко повідомив, що у вічі взяло участь близько 800 селян із Коломиїського, Косівського й Снятинського повітів. Вони висунули своїм кандидатом на наступних виборах до рейхсрату одного з керівників радикальної партії Северина Даниловича¹⁰. Також деякими міркуваннями про це віче Іван Франко поділився і з читачами газети „Kurjer Lwowski”¹¹.

У березні 1891 р. на шпальтах часопису „Народ” було розміщено замітку про майбутній вихід нової газети „Хлібороб”. Зокрема, в „оповістці” було сказано, що Северин Данилович і Ілярій Гарасимович починають видавати газету „Хлібороб”, яка буде присвячена проблемам становища селян та робітників краю¹². В контексті зазначимо, що перші числа „Хлібороба” виходили у Львові за редакцією І. Франка¹³, а вже з 1 грудня 1891 р. газета переноситься у Коломию, і її редактором стає І. Гарасимович¹⁴, який редагував її до 15 червня 1892 р.¹⁵

Широке розмаїття радикальних видань вельми симпатизувало населенню Східної Галичини і не тільки, адже станом на початок 90-х рр. XIX ст. в Східній Галичині майже 65% населення не знало грамоти¹⁶. Тому важливого значення Русько-українська радикальна партія надавала просвітницькій діяльності. У часописі постійно публікувалися популярні статті на правничу тематику, де роз’яснювалися законні права та свободи громадян, шляхи їх реалізації та захисту, подавалася інформація про віча та резолюції, які були прийняті на них¹⁷.

Невдовзі, можливо, на початку вересня 1891 р., редактор „Хлібороба” відправляє листа до І. Франка, повідомляючи, що хоче скликати 8 [вересня 1891 р.] „нараду тіснішого селянського кружка над предметами наради віча коломиїського”¹⁸.

Більш докладну інформацію про підготовку нового коломиїського віча подає черговий лист І. Гарасимовича до вченого від 27 жовтня 1891 р. У ньому він повідомляє І. Франка що невдовзі пришло відозву про віче, яке буде проходити в Коломиї 5 листопада 1891 р.¹⁹.

Розповідаючи про майбутнє віче, І. Гарасимович зазначає, що на його порядок денний винесено десять питань, два з яких загальні, а решта стосуватимуться „мужицьких жадань”. Перша проблема торкатиметься питань розширення виборчого права, а друга – „Нарада над внесенням пропам’ятного письма до руских послів до Ради держ [авної] і Союму красового в справі оборони селянських інтересів”. Стосовно другого питання,

то вчений сам, або „спільно з ширшим кружком” повинен буде підготувати реферат, а властиво саме меморандум і в готовому вигляді привезти на віче. Про виконання просьби І. Франко мав повідомити або самого І. Гарасимовича, або ж С. Даниловича. Про інші питання, які мали обговорюватися на зборах, вчений повинен був дізнатися із відозви, яку І. Гарасимович мав невдовзі надіслати²⁰.

Коломиїське окружне віче відбулося 5 листопада 1891 р., але І. Франко не був присутнім на ньому, бо від початку жовтня до середини грудня перебував у Відні, готувався до захисту своєї докторської дисертації під керівництвом хорватського славіста В. Ягича, яку захистив 1 липня 1893 р. у Віденському університеті²¹.

На Станіславівському вічі, яке проходило, мабуть, 3-5 квітня 1892 р., окрім І. Франка, на вічу були присутніми М. Павлик, І. Гарасимович, Т. Окуневський, С. Данилович, селянин Л. Драганчук, який і відкрив збори. Але через різного роду суперечки збори були припинені представником місцевої влади, комісаром Ярошом²². Вдруге віче в Станіславові було скликане 7 червня 1892 р. На ньому були присутні знову І. Франко, І. Гарасимович, М. Павлик та С. Данилович. Воно мало проходити у „залі Задельмаєра”, але напередодні магістрат міста повідомив організаційний комітет, про те, що зала перебуває в аварійному стані і будь-які там зібрання заборонені. Через це зібрані учасники (близько 300) зібралися у залі-почекальні міської лазні. Головою було обрано Т. Окуневського, а заступниками С. Даниловича та І. Сандуляка. Невдовзі, після виступу І. Сандуляка, відбувся безпорядок (гучні викрики), через що у залу зайшов той же комісар староства Ярош та наказав усім розійтися²³.

Мабуть, причиною зривів зібрань у Станіславові стали помітні тертя між народовцями та радикалами. Перші почали ворожо ставитися до радикального руху і докладали максимум зусиль, щоб зірвати подібні заходи своїх конкурентів. Яскравим свідченням цього є подані І. Франком сюжети з віча, про які він писав у газеті „Kurjer Lwowski”. Зокрема учасник віча стверджував, що ця провокація була продумана заздалегідь, оскільки ще перед початком відкриття зборів поширювалися чутки, що вони не відбудуться, або будуть заборонені, а самим селянам радили розходитися ще до їх початку. Самі ж ініціатори безпорядків були з Калуша, причому нападнику, яких до гвалту заохочували священники довколишніх сіл²⁴. М. Павлик у своєму дописі до „Народу” припускав, що це „тихі та щирі приятелі освідмлювання народних мас” донесли, що саля могла-би, крий господи, завалитися та повбивати сотки радикалів противників новоєрства...”²⁵.

Та на цьому неприємності у радикалів не скінчилися. Івана Франка, Северина Даниловича та інших комісар староства притягнув до судової відповідальності за порушення закону про публічні зібрання. У зв’язку з цим 6 серпня 1892 р. у Станіславові над ними відбулася судова розправа. Їх було обвинувачено в тому, що вони після

першої заборони через аварійність приміщення наважилися винайняти інше, склавши поіменні запрошення. Але через брак доказів підсудних відпустили з-під варті²⁶. Сам же І. Франко не був присутнім на суді. Його представляв М. Павлик, за що І. Франко йому красно подякував у листі до нього від [серпня 1892 р.]: „Щире спасибі Вам за те, що боронили мене в Станіславі”²⁷.

Перші загальні збори товариства „Народна воля”, заснованого 1893 р., в Коломиї відбулися 30 липня 1893 р. за участі 250 селян, з яких 200 записалося у члени, а 160 з них зробили членські внески у розмірі 20 корон. На цьому зібранні був присутній Іван Франко, якого обрали головою. До відділу керівного органу організації увійшли С. Данилович, І. Гарасимович, К. Трильовський, М. Павлик та четверо селян: І. Дорундяк, І. Сандуляк, В. Каданецький, І. Фекшей. Заступником голови товариства обрано С. Даниловича, секретарем І. Гарасимовича і касиром М. Павлика. У своїй роботі відділ прийняв рішення влаштувати загально-доступні віча у різних місцевостях Галичини, видавати дешевий радикальний календар, популярні брошури про різні політичні справи. Офіційним органом товариства став часопис „Хлібороб”, який фактично вже був органом радикального руху серед селян, а газета „Народ” стала незалежною і мала популяризувати радикальні думки серед інтелігенції на Україні²⁸.

Загальні збори „Народної волі” розпочалися о 15 годині. Відкрив зібрання майбутній голова відділу Северин Данилович, пояснивши мету новоствореного товариства. По виступах М. Павлика, І. Гарасимовича та ще декількох осіб, виступив голова президії товариства Іван Франко. Перед доповіддю вчений подякував громаді: „Наперед дякую Вам, братя, за честь, котру-сте зробили мені тим, що-сте мене вибрали на голову „Народної Волі”. Йдучи сюди на збори з мого рідного села, Нагуєвич у дрогобицьким повіті, я й не думав, що таке станеться, що мене виберуть на голову політичного товариства – до чого я мало спосібний, бо я книжковий чоловік, чоловік пера. Але я буду по совісті і по моїм силам служити товариству”²⁹, і висловив довгу промову, в якій охарактеризував свою і Павликову двадцятирічну роботу над організацією та розвитком рівня свідомості селянства³⁰.

Восени 1893 р. Іван Франко ще раз відвідав Коломию. Метою поїздки стали відвідини довірочної наради радикальної партії, на якій були представники з навколишніх повітів. Нарада проходила 29 жовтня. Ключовою темою зустрічі стала ситуація, яка склалася в краю, а точніше – у Галицькому сеймі, на якому виступили голова „Кола польського” Яворський з осудом проекту виборчої ординації й посол Стадницький, який у цинічній формі образив честь працюючого люду краю. Також на зібранні делегати обговорили проект виборчої реформи та вирішили скликати народні віча у Снятині, Косові та Коломиї при умові, якщо в Коломиї до половини листопада буде зупинена епідемія холери. Віче в Снятині мало відбутися 18

листопада. Також планувалося скликати віча і по окрузі Коломийського повіту³¹.

В період 1892-1893 р. у колі Русько-української радикальної партії стали помітними протиріччя, спричинені листом галицького намісника Казимира Бадені, який був розісланий 20 листопада 1892 р. греко-католицьким деканам суміжних з Росією східних повітів Галичини. У тексті листа мова йшла про масову еміграцію галицьких селян до Росії, що, на думку К. Бадені, було зумовлено недбальством греко-католицьких священників, які змирилися з падінням моральної етики у селян. Через це у Галичині ширилися чутки про реформування греко-католицької церкви, зокрема запровадження celibату. Цей крок привітав М. Павлик у своїй статті „На чім стоїмо”³², тоді коли І. Франко зайняв цілком протилежну позицію³³.

Найбільшого загострення політична полеміка між І. Франком та М. Павликом досягла весною 1894 р. Справа в тому, що частина народовців на чолі з Ю. Романчуком перейшла до опозиції „Нової ери”, які намагалися зробити примирення на другому з’їзді (пройшов 19 березня 1894 р.) між трьома галицькими політичними рухами – москвофілами, народовцями і радикалами. Першим пунктом програми було: „Стоїмо на основі національної програми Головної Ради Руської з р. 1848 і хочемо, щоби наш нарід розвивався як самостійний нарід славянський, остаючись при вірі і обряді своїх батьків, вірний австрійській державі і цісареві”³⁴. Представляючи на зборах радикальну партію, І. Франко не погодився з пропозицією Ю. Романчука і виступив проти позицій, на яких стояли москвофіли³⁵. З цього приводу І. Франко писав М. Драгоманову: „Ми оба з Дан [илловичем] і з порадою П [авлика] ухвалили собі держатися в резерві і тільки, коли б усі згодилися на першу точку (зовсім „новоєрівську”), тоді виступити зі своєю критикою тої точки. До сього не прийшло, бо народовці зараз зчепилися з москвофілами на тій точці. Я виступив в ролі примирителя і вніс, що позаяк ся точка є головна кість незгоди і позаяк на ній годі обом сторонам примиритися... На сім пункті товкли-товкли воду в ступі і ні до чого до товктись не могли, і остаточно скінчилося на тім, що прийнято мій внесок, щоби відложити рішення сеї справи до слідуєчих зборів, на котрих має бути предложена до ухвали спеціальна програма політичної акції, вироблена на підставі тих точок, на які сей з’їзд згодився”³⁶.

У зв’язку з такими непорозуміннями було створено „угодовий комітет”, для вироблення спільної думки щодо першого пункту програми трьох галицьких політичних партій. Спочатку він складалася з трьох чоловік, пізніше десяти, потім з чотирнадцяти, а І. Франко був обраний референтом цього комітету. Вчений наполегливо працював над цим пунктом програми, про що постійно консультувався з М. Павликом³⁷.

На допомогу І. Франкові прийшов М. Драгоманов, який запропонував сформулювати цей

параграф наступним чином: „Йдучи до поєднання акції Русинів Австро-Угорщини на полі політичним і економічним, з’їзд признає кожній рускій партії повну волю думок релігійних, етнографічних і літературних, і бажає, щоби незбіжна конкуренція партійна велася способами чесними: отвертого літературно-наукового методу і такої-ж пропаганди серед народу”. З таким трактуванням суперечливого пункту об’єднавчої програми, пропонуваного М. Драгомановим, М. Павлик, безперечно, погоджувався³⁸.

Вторував із цим і Іван Франко, який у листі до М. Павлика зазначав з цього приводу: „Щодо 4 точки Д [рагоманов] ва, то, звісно, я з нею годжуся і промовляв в тім дусі в комітеті, та що Ви зробите, як вони не годяться на нашу стилізацію?” Через такі обставини І. Франкові залишилось, як він пише далі, „або виступити зараз і зірвати дальші переговори... або прийняти їх стилізацію з тим застереженням, що чиню се сам і не ручу за те, чи прийме се партія. Я зробив се для того, щоби могли взяти участь в дальших дебатах над програмою практичної діяльності, а тим часом виїшло так, що тісніший комітет, до котрого й мене вибрано, власне прийняв майже в цілості мою програму, т [о] є [сть] звід головних точок нашої мінімальної програми”³⁹.

Такий крок І. Франка негативно сприйняли його коломиїські колеги-радикали. 13 квітня 1894 р. С. Данилович, М. Павлик та І. Гарасимович відправили І. Франку листа, у якому категорично виступили за скасування об’єднавчої акції з народовцями і москвофілами. Вони аргументували це тим, що народовці на чолі з А. Вахнянином, Ю. Романчуком та О. Барвінським хочуть „всіх завести в Нову еру”. „Ми приставши на тую угоду можемо зайти в скандал, – писали у листі кореспонденти І. Франкові, – з котрого нам надлишитися ніколи. Вийде таке, що по угоді будут всі їздили по наших головах, а ми будемо мусіли мовчати. Просимо про тое вицофати ся з тої угодової комісії, а принаймні не виступайте там як представителі партії і голова „Народної Воли”⁴⁰. Івану Франку стало ніяково після ознайомлення з вимогами своїх партійних товаришів („став як теля перед новими воротами”), і тому він вирішив ще раз, більш докладніше, роз’яснити М. Павлику причини, які спонукали його до такого кроку⁴¹, але М. Павлик продовжував полеміку⁴².

Мабуть, через це вчений написав свою резолюцію з головування в „Народній волі”. У зв’язку з цим у товаристві відбулося вузьке засідання, на якому президія не хотіла приймати Франкової відмови. Про це свідчать листи І. Гарасимовича та С. Даниловича до І. Франка від 23 квітня 1894 р., у яких автори намагаються переконати І. Франка, що у товаристві немає жодних проявів недовіри щодо його поглядів⁴³.

І. Франко дав негативну відповідь, що стає відомим із наступного листа І. Гарасимовича та С. Даниловича до вченого від 26 квітня 1894 р.

Вони повідомляють, що після того, як І. Франко прислав відпис, вони хочуть зробити деякі пояснення, щоб розібратися у непорозуміннях, які виникли між І. Франком та членами виділу комітету товариства. За словами кореспондентів, незгоди між членами товариства виникли через те, що листи, які писав М. Павлик до І. Франка, не були їм виголошені і вони докладно не знали, про те, що між І. Франком та М. Павликом відбуваються певні тертя в радикальних поглядах. Далі автори повідомляють, що скликали збори, на яких намагалися добитися злагоди та порозуміння. Програму, яку вони винесли на дискусію, мала радикально-демократичний, політичний, соціалістичний, економічний та аграрний напрямки, а тж базувалася на повній свободі релігійних поглядів і пропаганди позитивізму поміж народом. Автори також зазначають, що: „При тій дискусії критикувались також Вашу і Романчука програму. Що до Вашої говорилисьмо, що добра але занадто загальна, а що до Романчука, то говорилисьмо, що хитра, неясна і має багато перерідних колючок – і інші уваги робило ся то з сего і другого боку – як звичайно при дискусії”. Після обговорень М. Павлик мав написати І. Франкові листа, зміст якого повинен був обговорити з членами товариства. Проте він цього не виконав, а лише повідомив про те, що І. Франко відмовився головувати у президії „Народної волі”.

За словами Франкових кореспондентів, такі дії М. Павлика не були новиною для товариства, оскільки воно має „подібні клопоти не раз”. Завершуючи листа, С. Данилович та І. Гарасимович переконують вченого, що такі протиріччя можуть призвести до розколу партії та просять приїхати до Коломиї на засідання виділу „Народна воля”, яке мало відбутися 15 травня 1894 р., щоб поладити окрім цієї ще чимало інших справ⁴⁴.

Іван Франко не пристав на пропозиції своїх товаришів, про що дізнаємося із його листа до М. Драгоманова від 13 травня 1894 р., де він писав: „... я мав намір бути сими днями в Коломиї і написати Вам відтам, переговоривши з П [авлик] ом і компанією. Та вчора, коли я мав їхати, заслаб хлопчик (можливо, син Андрій. – В. Г.), і мені годі було їхати, та покинути жінку з дітьми, і через те я й берусь тепер писати Вам і коломиїцям”⁴⁵. Далі з тексту листа випливає, що Іван Франко розчарувався в політиці. На слова Михайла Драгоманова, „коли хочете займатися політикою”, Іван Франко рішуче відповів: „То-то й є, що я нею не хочу займатися, і власне рад, що останній мій провал [непорозуміння з М. Павликом. – В. Г.] сам собою наказує мені усунутися від політичної діяльності, до котрої у мене поперед усього нема нервів... Та історія отся буде для мене наукою на будуще – сидіти при писательстві і не лізти в політику, а головню не лізти в неї там, де властиво потребують моєї фірми, а не моєї думки і ради, як се було з моїм вибором на голову виділу „Нар [одної] волі”⁴⁷.

Також І. Франко поділився своїми думками

з М. Драгомановим з приводу отриманого листа від С. Даниловича та І. Гарасимовича. Він пише: „Коломиїці прислали й мені обширний акт оскарження на П [авлика], та я не нахожду його зовсім справедливим. Вони кажуть, що П [авлика] к не точно передав мені їх ухвали. Але я маю їх власний лист (Дан [илловича] і Гар [асимовича]), де мені виразно наказано з комісії угодової виступити і заявити се в газетах. Чи останні їх ухвали, буцімто невірною передані мені П [авлика] ком, були в чім-небудь відмінні, про се вони не згадують, а се ж, власне, головна річ”. Виступаючи на захист М. Павлика, І. Франко переконує М. Драгоманова, що в цих обставинах не бачить його вини, яку йому приписують у листі, хоча міг би мати на нього образу лише за те, що він не повністю перечитував його листи, а лише, як стверджує С. Данилович, озвучував деякі вступи, що не давало їм можливості докладніше ознайомитися із його поглядами⁴⁸.

Після цих подій, І. Франко так і не погодився продовжувати головувати у „Народній волі”, оскільки від цього часу всі звернення товариства підписував його заступник С. Данилович, а вчений вважався лише членом президії. На загальних зборах „Народної волі”, які проходили 19 червня 1894 р. в Коломиї, було змінено виділ товариства. Офіційним головою брано С. Даниловича, а Іван Франко хоч і продовжував залишатися звичайним членом, проте на збори не з’являвся⁴⁹.

Після такої бурхливої та дещо незрозумілої політичної полеміки Іван Франко написав 14 травня 1894 р. Михайлові Павлику листа, де зазначив, що не має ані „крихти жалю” з приводу цієї „трагікомічної історії”. „Може, воно й ліпше так сталося, – писав І. Франко у листі, – а тепер буде можна розпочати діло experiential vocis [де більше досвіду. – В. Г.], міцнішими і певнішими руками. Я щодо своєї особи, звісно, лишуся також при тій науці, яку виніс із сеї трагікомедії: не мішатися в політику, до котрої у мене нема нервів, а сидіти при літературі і науці”⁵⁰. Проте вищесказане М. Павлику так і не стало реальністю. Іван Франко продовжував і надалі брати активну участь у громадсько-політичному житті Прикарпаття.

¹ Данилович С. Франко як духовний батько Радикальної партії в Галичині // Спогади про Івана Франка; упорядкування, вступна ст. і примітки М. Гнатюка. – Л.: Каменяр, 1997. – С. 393-396; 577.

² Возняк М. Іван Франко в добу радикалізму // Україна. Науковий двомісячник українознавства. – К., 1926. – Кн. 6. – С. 113-164.

³ Грицак Я. „... Дух, що тіло рве до бою...”: Спроба політичного портрета Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1990. – 177 с., 4 арк. іл.

⁴ Білінкевич І. Іван Франко на Станіславщині. Біографічно-краєзнавчі нариси. – Коломия: „Вік”, 2006. – 191 с.

⁵ Гирич І. Михайло Грушевський та Іван Франко: громадське і приватне // Франкознавчі студії: Збірник наукових праць. – Випуск 4. – Дрогобич: „Коло”, 2007. – С. 590-643.

⁶ Див. напр.: Шкраб'юк П. Просвітницько-економічні структури радикальної партії в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 19: Товариство „Просвіта” / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; – Львів, 2010. – С. 77-82.; Кондратюк К. Громадсько-політична діяльність Івана Франка // Мандрівець. – Тернопіль, 2006. – № 4. – С. 15-18.; Калинович В. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів: ВЛУ, 1967. – 162 с. та ін.

⁷ Див. докл. про це у: Данилович С. Франко як духовний батько Радикальної партії в Галичині // Спогади про Івана Франка; упорядкування, вступна ст. і примітки М. Гнатюка. – Л.: Каменяр, 1997. – С. 393-396.; Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. – Львів, 1926. – С. 234-275.; Франко І. З остатніх десятиліть XIX віку // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 41. – С. 506-509.; Возняк М. Іван Франко в добі радикалізму // Україна. Науковий двомісячник українознавства. – К., 1926. – Кн. 6. – С. 113-164. та ін.

⁸ Віче коломийське // Народ. Орган Руско-української радикальної партії. – Львів, 1891. – Ч. 3. – Рік II. – 1 лютого. – С. 52.

⁹ Там само.

¹⁰ Див. докл. у: Віче коломийське // Народ. Орган Руско-української радикальної партії. – Львів, 1891. – Ч. 4. – Рік II. – 15 лютого. – С. 57-59. Також див. докладніше про висунення кандидатури С. Даниловича по коломийському округу на вибори до австрійського парламенту у: Обух К. Рух виборчий в коломийським округі // Народ. Орган Руско-української радикальної партії. – Львів, 1891. – Ч. 3. – Рік II. – 1 лютого. – С. 69-71.

¹¹ Див. докл. у: Wiece kołomyjski // Kurjer Lwowski. – Lwów, 1891. – Nr. 35. – 4 lutego. – S. 1.

¹² Оповідка // Народ. Орган Руско-української радикальної партії. – Львів, 1891. – Ч. 6. – Рік II. – 15 марта. – С. 96.

¹³ Див. про це на титульних сторінках часопису: Хлібороб. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Львів, 1891. – Ч. 1.; Ч. 2.; Ч. 3.; Ч. 4 і 5.; Ч. 6 і 7.

¹⁴ Від редакції // Хлібороб. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1891. – Ч. 8, 9, 10. – Рік I. – 1 грудня. – С. 43.

¹⁵ Трегуб М. Гарасимович Ілларій Іванович // Українська журналістика в іменах. – Львів, 2002. – Вип. 9. – С. 67.

¹⁶ Кравець М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. – Львів, 1964. – С. 135.

¹⁷ Гарасимович І. Лист до І. Франка від 7 серпня 1891 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1607. – С. 589.

¹⁸ Гарасимович І. Лист до І. Франка від [початку листопада 1891] р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1607. – С. 613.

¹⁹ Гарасимович І. Лист до І. Франка від 27 жовтня [18] 91 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1607. – С. 471-472; Див. титульні сторінку часопису: Хлібороб. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1891. – Ч. 8, 9, 10. – Рік I. – 1 грудня. – С. 43.

²⁰ Гарасимович І. Лист до І. Франка від 27 жовтня [18] 91 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1607. – С. 472-474.

²¹ Данилович С. Коломийське народне віче і премудрість „Д [і] ла” // Народ. Орган Руско-української радикальної партії. – Львів, 1891. – Ч. 23. – Рік II. – 20 листопада. – С. 307; Див. докл. про це у підготовлений до друку книзі В. Галика: Галик В. М. Хорватія у житті та творчій спадщині Івана Франка. Монографія. – Дрогобич – Загреб, 2011. – С. 81-82.

²² Див. докл. про це у: Безголове руских радикалів // Діло. – Львів, 1892. – Ч. 73. – 30 марта (11 цв [і] тня) – С. 1.

²³ Див. докл. про це у: Dwa wiecie ruskie // Kurjer Lwowski. – Lwów, 1892. – Nr. 160. – 9 Czerwca – S. 1-2; П [авлик] М. Полеміка й дописи. Віче радикальне в Станіславі // Народ. Орган Руско-української радикальної партії. – Львів, 1892. – Ч. 11 і 12. – Рік III. – 10 червня. – С. 160-161.

²⁴ Див. докл. про це у: Wiece ludowy w Stanislawowie // Kurjer Lwowski. – Lwów, 1892. – Nr. 103. – 12 Kwienia. – S. 1. ²⁵ П [авлик] М. Полеміка й дописи. Віче радикальне в Станіславі // Народ. Орган Руско-української радикальної партії. – Львів, 1892. – Ч. 11 і 12. – Рік III. – 10 червня. – С. 160.

²⁶ Див. докл. про це у: Русская Рада. Газета для народа. – [Коломия], 1892. – Ч. 14. – С. 108.

²⁷ Франко І. Лист до М. І. Павлика від [серпня 1892 р.] // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 341; Павлик М. Лист до Михайла Драгоманова від 19 липня 1893 року з Коломиї // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895) / М. П. Драгоманов, М. І. Павлик; зладив М. Павлик; вид. Л. Когут. – Т. VII: 1892-1893. – Чернівці, 1911. – С. 242.

²⁸ Новий зворот в українським радикальним руху // Народ. Орган Руско-української радикальної партії. – Коломия, 1893. – Нр. 16. – Рік IV-тий. – 15 августа. – С. 172.

²⁹ Див. докл. про збори „Народної волі” у: Перші Збори „Народної Волі” // Хлібороб. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1893. – Нр. 15. – 1 серпня. – С. 100.

³⁰ У промові І. Франко зазначив, що надійшли важкі часи „на нас; люди в [і] дцурались и просто боялись насъ – а лиш за се, що мы мали сумл [і] нье хлопске”. Див: Перші Збори „Народної Волі” // Хлібороб. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1893. – Нр. 15. – 1 серпня. – С. 100.

³¹ Див. докл. про це у: Z obozu radykalistow ruskich // Kurjer Lwowski. – Lwów, 1893. – Nr. 303. – 1 Listopada. – S. 1.; Перші Збори „Народної Волі” // Хлібороб. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1893. – Нр. 15. – 1 серпня. – С. 100-102.; Перші Збори „Народної Волі” (Конець) // Хлібороб. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1893. – Нр. 16. – 15 серпня. – С. 105-107.

³² Див. докл. про це у: Палик М. На чім стоїмо // Народ. Орган Руско-української радикальної партії. – Коломия, 1892. – Ч. 22 і 23. – Рік III. – 8 декабря. – С. 231-237.

³³ Див. докл. про це у: Грицак Я. „... Дух, що тіло рве до бою”. Спроба політичного портрета Івана Франка. – Львів: „Каменяр”, 1990. – С. 130-133.

³⁴ Франко І. Два з'їзди. III // Народ. Руско-українська радикальна часопись. – Коломия, 1894. – Нр. 5. – Рік V-тий. – 1 марта. – С. 74.

³⁵ Див. докл. про це у: Там само. – С. 72-75.

³⁶ Франко І. Лист до М. П. Драгоманова від 22 березня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 477.

³⁷ Див. докл. про це у: Франко І. Лист до М. І. Павлика від 21-26 березня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 482-483.; Франко І. Лист до М. І. Павлика від 28 березня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 483-484.

³⁸ П [авлик] М. [За отсею статьею...] // Народ. Руско-українська радикальна часопись. – Коломия, 1894. – Нр. 5. – Рік V-тий. – 1 марта. – С. 69.

³⁹ Франко І. Лист до М. І. Павлика від 9 квітня 1894 р.

// Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 490.

⁴⁰ Данилович [С.], Павлик М., Гарасимович І. Лист до І. Франка від 13 квітня [18] 98 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1614. – С. 271-273. Старак О. Взаємини Северина Даниловича з Іваном Франком // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. – Вип. 7. – Львів: Каменяр, 2007. – С. 246.

⁴¹ Див. про це докл. у: Франко І. Лист до М. І. Павлика від 17 квітня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 491-495.

⁴² Див. про це у змісті листів М. Павлика до І. Франка: Павлик М. Лист до І. Франка від 18 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1637. – С. 265-272.; Павлик М. Лист до І. Франка від 21 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1614. – С. 283-286.; Павлик М. Лист до І. Франка від 23 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1637. – С. 273-276.; Павлик М. Лист до І. Франка від 27 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1609. – С. 331-340.

⁴³ Див. докл. у: Гарасимович І. Лист до І. Франка від 23 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1614. – С. 275-277.; Данилович С. Лист до І. Франка від 23 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1614. – С. 279-281.

⁴⁴ Див. докл. зміст листа у: Данилович [С.], Гарасимович [П]. Лист до І. Франка від 26 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1622. – С. 321-326.; Старак О. Взаємини Северина Даниловича з Іваном Франком // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. – Вип. 7. – Львів: Каменяр, 2007. – С. 240-243.

⁴⁵ Франко І. Лист до М. П. Драгоманова від 13 травня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 498.

⁴⁶ Див. докладніше про непорозуміння і. ранка з М. Павликом у: Франко І. Лист до М. І. Павлика від 17 квітня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 491-495.

⁴⁷ Франко І. Лист до М. П. Драгоманова від 13 травня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 499.

⁴⁸ Там само. – С. 500.

⁴⁹ Див. докл. про це у: Загальні збори „Народної волі” // Хлібороб. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1894. – Нр. 10 і 11. – 15 мая і 1 червня. – С. 69-72.; Загальні збори „Народної волі” // Народ. Руско-українська радикальна часопись. – Коломия, 1894. – Нр. 10. – Рік V-тий. – 15 мая. – С. 158.

⁵⁰ Франко І. Лист до М. І. Павлика від 14 травня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 502.

Владимир Галык
(Дрогобич)

УЧАСТІ ІВАНА ФРАНКО В РАДИКАЛЬНИХ СОБРАНИЯХ И ОБЩЕСТВАХ ПРИКАРПАТЬЯ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 90-х гг. XIX ст.

В статье на основе материалов периодики и эпистолярных источников прослеживается участие И. Франко в радикальных собраниях и обществах Прикарпатья в течение первой половины 90-х гг. XIX ст. Особое внимание уделяется сотрудничеству Ивана Франко с коломийским радикальным обществом „Народная воля” и установлению причин его выхода из него.

Ключевые слова: И. Франко, М. Павлик, С. Данилович, И. Гарасимович, Прикарпатье, Руско-украинская радикальная партия, радикальное движение, вече, общество „Народная воля”.

Volodymyr Halyk
(Drohobych)

PARTICIPATION OF IVAN FRANKO IN RADICAL MEETINGS (VICHE) AND SOCIETIES OF PRYKARPATTYA IN THE FIRST PART OF 90s of 19 CENTURY.

In the article, on the basis of materialiv of periodic magazines and epistolary sources Frankova is traced participating in radical vichakh and societies of Prykarpattya during the first half 90-ies XIX ct. The special attention is spared the collaboration of Ivan Franko from kolomyiskim by radical society „Folk will” and to establishment of reasons of ygo exit from him.

Key words: I. Franko, M. Pavlyk, S. Danylovych, I. Garasymovych, Prykarpattya, Rusko-ukrainian radical party, radical motion, veche, society „Folk will”.

УДК 94 (477) „18/19”

Ганна Скорейко
(Чернівці)

СИМВОЛІЗМ ПОСТАТІ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬНОМУ РУСІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.: (ДО 200-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА)

У статті розглядається проблема пошуку символу українського національного відродження в суспільній думці на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. Проаналізовано історичні обставини, що сприяли появі особливого „культу Шашкевича” в українському суспільно-політичному житті.

Ключові слова: Маркіян Шашкевич, українське національне відродження, українська національна ідея, народовці, москвофіли, політичний рух, суспільно-політичні процеси.

Маркіян Шашкевич залишив такий яскравий слід, що став свого роду символом українського національного відродження. Його ім'я допомагало вижити українській ідеї в період, коли роз'єднані політичні сили боролися поміж собою в XIX – на початку XX ст., бо і народовці, і москвофіли вважали його своїм. В час, коли над західноукраїнським народом нависла загроза полонізації в 20-30-х роках XX ст., ім'я Маркіяна мало магічне значення. Воно рятувало від повного знищення національну культуру і в період радянського режиму: всесильні ідеологи „розквіту і злиття націй” були безсилі перед „революційним демократом” Шашкевичем. В чому ж причина такої потужної сили цієї особистості?